

‘In ggz-handboeken is geloof nog steeds afwezig’

tekst Jan Kas foto RD / Anton Dommerholt beeld Shutterstock

Hanneke Schaap-Jonker is sinds kort bijzonder hoogleraar op de leerstoel klinische godsdienstpsychologie bij de faculteit religie en theologie van de Vrije Universiteit Amsterdam. ‘Geloofsvertrouwen begint al op de commode.’

Ik voel dit al twintig jaar zo, schreef een vrouw haar. Die had *Breekbaar verbonden* gelezen, een boek over hechtingsproblemen en geloofsvertrouwen dat vorig jaar onder haar redactie verscheen. “Niemand heeft dit ooit zo beoordeeld, liet ze me weten. ‘Jij bent een volslagen onbekende, maar je begrijpt me.’ Het luchtte haar ook op dat ze niet de enige is, dat het niet gek is dat ze God zo ervaart, dat dat alles te maken heeft met haar problematiek. Zo’n reactie maakt me wel blij. Daar doe je je onderzoeken en publicaties ook voor, voor de mensen die het aangaat. Ik wil geen wetenschapper zijn die alleen in een ivoren toren bezigt is.”

Onderzoek deed Hanneke Schaap-Jonker al voor het Kennisinstituut Christelijke GGZ. Ze is rector van deze wetenschappelijke tak van de christelijke hulpverleningsorganisaties Eleos en De Hoop ggz. Daar komt nu de leerstoel klinische godsdienstpsychologie aan de VU bij. Twee vragen staan er centraal. Wat doet religie en/of levensbeschouwing psychologisch gezien met mensen? En: Wat doen mensen psychologisch gezien met religie en levensbeschouwing? Psychiatrie en verslavingszorg zijn daarbij zowel object van onderzoek als toepassingsgebied.

→ Die leerstoel is nodig?

“In de christelijke geestelijke gezond-

heidszorg (ggz) wordt zorg geboden volgens de richtlijnen van het vak, in een vertrouwde omgeving door hulpverleners die de taal en de geloofsthema’s van hun cliënten begrijpen. Vanuit christelijke bewogenheid wordt veel gedaan, maar we moeten ons ook verder bezinnen: Hoe geven we de twee lijnen van identiteit en hulpverlening samen gestalte in de context van de ggz van de eenentwintigste eeuw? Er is veel klinische ervaring bij Eleos en De Hoop. Hulpverleners werken soms al jaren in het vak. Die herkennen bijvoorbeeld wel het veel voorkomende patroon dat mensen die depressief zijn zich heel vaak schuldig voelen naar God, of juist heel erg door Hem verlaten. Dat is haast een existentieel symptoom van depressie. Maar we weten ook nog heel veel niet. Onderzoek kan ons verder helpen.”

→ Noem eens een aandachtsveld...

“De relatie tussen geloof en suïcidaliteit. De multidisciplinaire richtlijn suïcidaal gedrag, voor de hele ggz, zegt: Religie is een beschermende factor. Punt. Voor wie dan? Wanneer dan? En welk aspect van religie? Je kunt denken aan de sociale steun, het vangnet dat mensen om zich heen hebben. Of helpt het uitzicht op een leven na de dood? Of juist angst voor de hel, waardoor je maar niet aan suïcide begint? Dat is nog veel te weinig uitgezocht.

HELPT HET
UITZICHT
OP EEN
LEVEN NA
DE DOOD?
OF JUUST
ANGST VOOR
DE HEL,
WAARDOOR
JE MAAR NIET
AAN SUÏCIDE
BEGINT?

Inmiddels is dat bij ons een onderzoekslijn die al stevig staat.

Het leuke is dat we werken met kennis die heel dicht op de zorgpraktijk zit.

Het is voortdurend schakelen tussen de wetenschap en de professionele hulpverlener en we willen het ook weer terugbrengen naar het niveau van de cliënt. Internationaal is soms ook al veel onderzoek gedaan, maar wat in de Amerikaanse context geldt kan in Nederland weer heel anders liggen. In de christelijke ggz tref je trouwens al een hele diversiteit aan kerkelijke achtergronden aan. Wat voor de ene groep sterk van toepassing is, hoeft elders helemaal niet zo te zijn.”

→ **Een voorbeeld?**

“Het begint al met de vraag in hoeverre het geloof of God een bron van troost kan zijn? Dat staat niet los van: Wie is God voor jou? Hoe zie en ervaar je Hem? Hoe spreken mensen daarover, hoe wordt er gepreekt, wat wordt er gelezen of - niet te vergeten - gezongen? In de evangelische wereld is God vaak meer dichtbij of beschikbaar. In reformatorische kring kan veeleer de vraag zijn: Heb ik daar wel deel aan? Is Hij er ook voor mij? Dat maakt al verschil. De inhoud doet er dus toe. Met één algehele benadering ten aanzien van het geloof ben je er niet. We moeten heel erg de diepte in en inzoomen op subgroepen. Anderzijds is verbreding evenzeer interessant. Hoe zit het nou buiten het christendom? Werkt iets voor moslims ook zo, of voor mensen zonder een geïnstitutionaliseerde religie die wel duidelijk spiritueel betrokken zijn, op zoek naar zin en betekenis? Zie je bij hen vergelijkbare effecten of niet?”

→ **Dat zijn dus ook interessante vragen voor de algemene ggz?**

“In de ggz is herstel-georiënteerde zorg tegenwoordig een belangrijk thema, voorbij het medische model van ‘de dokter maakt je beter’. Het gaat er niet alleen om dat klachten verminderen, maar juist ook dat mensen leren omgaan met bepaalde beperkingen, inzicht hebben in bepaalde patronen. Hoe leid je toch een betekenisvol leven als iets niet helemaal overgaat en je er voor de rest van je leven last van houdt? Hoe kan er ondanks de problematiek sprake zijn van mentaal en existentieel welbevinden? Daarbij komt

er in de nieuwe ggz tevens meer oog voor zingeving. Dat is natuurlijk een heel mooie ontwikkeling om bij aan te sluiten.”

→ **Dat doen kennisinstituut en leerstoel dan ook?**

“Die aandacht voor zingeving groeit wel in de algemene ggz, maar religie of geloof als bron van zin, om het heel technisch te zeggen, ontbreekt nog in de handboeken die nu geschreven worden. Dat is wel een thema dat we op de kaart willen en kunnen zetten. In de christelijke ggz hebben we daar expertise in. Die kennis kunnen we delen. Juist het accent op herstel-georiënteerde zorg bevordert dat het geloof ook in de algemene ggz meer in beeld komt. Het gaat vaker over: Wat is voor jou van waarde? Als echter inhoudelijke expertise wordt gemist, kan het toch aan de oppervlakte blijven. Iemand zei tegen mij: Ik kan wel met mijn hulpverlener over geloof praten, maar ik ben daarin zelf de expert.”

→ **Is die kentering in de algemene ggz niettemin positief?**

“Lang was daar de trend: Geloof houdt je af van zelfverwerkelijking, van groei als mens, het houdt je wat infantiel, dus het beste wat je kunt doen is dat geloof over boord zetten. Freud heeft dat ooit ingezet: Religie is een neurose, een godsbeeld is niets anders dan het verlangen naar een sterke vader, je kunt niet omgaan met de narigheid van deze wereld en daarom wil je graag een almachtige beschermer. Die visie is nog wel aanwezig, maar in ieder geval niet meer het algemene beeld. In de godsdienstpsychologie denken we al langer na over de rol van het geloof in mensenlevens. Hoe ga je met de dingen om? Dat je kunt bidden en zo je problemen bij God kunt neerleggen is psychologisch al een vorm van emotie-regulatie. De kennis van de godsdienstpsychologie komt echter lang niet altijd terecht bij de klinische psychologie en de psychiatrie, omdat die wetenschappen academisch gescheiden georganiseerd zijn. In Nederland krijgen godsdienstpsychologen hun opleiding aan theologische faculteiten, de psycholoog en de psychiater elders. Als die twee werelden bij elkaar gebracht worden, kunnen ze elkaar versterken.”

→ **U studeerde psychologie én theologie. Wat boeit u zo in de samenhang van**

DAT JE KUNT
BIDDEN
EN ZO JE
PROBLEMEN
BIJ GOD
KUNT
NEERLEGGEN
IS PSYCHO-
LOGISCH AL
EEN VORM
VAN EMOTIE-
REGULATIE

psyche en geloof?

“De gebrokenheid, het psychische lijden van mensen is soms heel heftig en zwaar. Er is zoveel machteloosheid, zoveel uitzichtloosheid, er is zoveel kapot in relaties. Komt het ooit nog goed? De geloofsbeleving van mensen kan daar heel verknoopt mee raken. Als een hulpverlener vanuit die psychische processen insteekt en gewoon wat draadjes lospeutert, kunnen mensen die daarmee worstelen vaak ook weer wat meer ruimte ervaren in hun relatie tot God. Iemand kan veel angst beleven als hij aan God denkt. Ontdekt hij echter: ‘Maar ik voel me eigenlijk naar ieder ander heel erg bang en ik sta op dit moment heel angstig in het leven en dat is ook de reden waarom ik nu de diagnose angststoornis heb gekregen’, dan kan er wellicht een kwartje vallen: Die angst zegt misschien wel meer over mij dan over God. Dat plaatst alles in een ander perspectief. Daarmee is het niet eenvoudig opgelost, maar zulke kleine stapjes geven wel lucht, ze zijn een lichtpuntje.”

→ Was die focus op psyche en geloof een logische studiekeuze voor een domineesdochter?

“Wie opgroeit in een pastorie merkt onbewust wel dat het leven niet altijd rozengeur en maneschijn is. Ik herinner me dat toen ik een jaar of zes, zeven was en mijn ouders eens niet thuis waren, een man aanbelde die naar m’n vader vroeg. Hij stond huilend op de stoep. We woonden ook naast de kerk, als kind zag ik geregeld een begrafenisstoet. Zo uitgesproken was die studiekeuze destijds niet, maar de pastorie zal ongetwijfeld hebben meegespeeld. Een somber kind was ik toch zeker niet. Voor mijn gevoel scheen in het dorp van mijn kindertijd, Schoonrewoerd, altijd de zon. Tegelijkertijd wist ik dat er ook mensen verdrietig waren.

Hoe het geloof beleefd wordt, hangt inderdaad ook samen met basale psychologische processen. Geloofsopvoeding begint al op de commode, zeg ik wel eens. Heel vroege ervaringen - hoe een moeder met een baby omgaat, heel simpel verzorgend - dragen bij aan hechtingspatronen tussen ouder en kind en werken vervolgens door in allerlei relaties, ook in de relatie tot God. Niet altijd een-op-een, maar basisvertrouwen wordt er wel mee

Hanneke Schaap-Jonker (1977) studeerde psychologie en godgeleerdheid aan de Universiteit Leiden. In 2008 promoveerde ze aan de Protestantse Theologische Universiteit in Kampen op een proefschrift over de rol die psychologische factoren spelen in de betekenis die de preek voor hoorders krijgt. Ze was onder meer universitair docent godsdienstpsychologie aan de PThU en de Rijksuniversiteit Groningen. Sinds 2014 is ze rector van het Kennisinstituut Christelijke GGZ (Kicg). In september promoveerde Schaap-Jonker bij de VU op een onderzoek naar godsbeelden van psychiatrische patiënten.

**IEMAND ZEI
TEGEN MIJ:
IK KAN WEL
MET MIJN
HULPVERLENER
OVER GELOOF
PRATEN,
MAAR IK BEN
DAARIN ZELF
DE EXPERT**

ontwikkeld. Of juist fundamenteel wantrouwen. Vertrouwen op God, overgave aan Hem komt ook in een ander licht te staan als dat gewone menselijke vertrouwen zo ingewikkeld is.”

→ Wel of niet geloven, en in welke mate, is dan geen kwestie van ‘uitverkiezing’, maar vooral van iemands bouwstenen in het leven?

“Dat moet je niet tegen elkaar uitspelen. Het een sluit het ander niet uit. Geloven is een gave van God, is honderd procent het werk van Gods Geest, dus Gods verkiezing. Dat is de theologische lijn. Tegelijkertijd werkt God in mensen van hier en nu. De Dordtse Leerregels, waarin het sterk over de uitverkiezing gaat, zeggen al dat in de bekering het denken verlicht wordt, het hart, dus het voelen, geopend en de wil vernieuwd. Geloven gaat nooit buiten ons mens-zijn om. Psychische processen doen daarin ook mee. Dat proberen we vanuit kennisinstituut en leerstoel steeds beter in kaart te krijgen, zodat we het wetenschappelijk onderzoek naar de relatie tussen psyche en geloof naar een hoger niveau tillen. Daar kunnen hulpverleners hun voordeel mee doen, maar hopelijk ook dominees en vrijwilligers in het pastoraat. We werken onder meer aan cursussen, symposia, studiedagen. En aan toegankelijke publicaties, zoals ‘Breekbaar verbonden’. Zodat een hulpverlener of pastor ook eens een boekje kan meegeven aan een cliënt: Hé, lees dit eens...”